

Kwestionariusz *Poczucia Punktualności Zdarzeń Życiowych* (PPZZ): konstrukcja i analiza właściwości psychometrycznych¹

Anna Izabela Brzezińska²

*Instytut Psychologii UAM w Poznaniu
Wydział Psychologii SWPS w Warszawie*

Radosław Kaczan

Wydział Psychologii SWPS w Warszawie

Streszczenie

Artykuł prezentuje etapy konstruowania Kwestionariusza *Poczucia Punktualności Zdarzeń Życiowych* w trzech wersjach - dla osób w okresie wczesnej, środkowej i późnej dorosłości. Praca nad kwestionariuszem przebiegała w kilku etapach. Punktem wyjścia była analiza zadań rozwojowych przypisanych trzem etapom dorosłości oraz wyłonienie trzech domen: I. Związki z ludźmi i rodzina; II. Nauka i praca; III. Czas wolny i czas dla siebie. Etap pierwszy to przygotowanie wstępnej treści pozycji dla trzech wersji kwestionariusza. Etap drugi to ocena trafności pozycji (sformułowań i przyporządkowania do kategorii) dokonana przez sędziów kompetentnych. Etap trzeci to zbadanie wersjami eksperymentalnymi 307 osób dorosłych (w tym: 112 młodych dorosłych w wieku 22-39 lat, 109 ze środkowego okresu dorosłości w wieku 42-60 lat i 86 starszych dorosłych w wieku 61-85 lat). Etap czwarty to analiza czynnikowa, przeprowadzona oddzielnie w każdej grupie wiekowej. Pozwoliło to na ustalenie struktury czynników każdej z wersji kwestionariusza (odpowiednio: 3, 5 i 5 czynników) i określenie ich rzetelności wg współczynnika alfa - Cronbacha.

***Sense of Life Events Punctuality Questionnaire* (SLEP): construction and psychometric characteristics**

Abstract

The paper presents the construction stages of the *Sense of Life Events Punctuality Questionnaire* in three versions – for early, middle and late adults. Work on the questionnaire proceeded in several steps. The starting point was an analysis of the developmental tasks associated with the three stages of adulthood, which were then divided into three domains: I. Relationships and family; II. Education and work; III. Free time and leisure. The first stage consisted in preparing initial content for each of the three versions of the questionnaire. In stage two the aptness of said content (with regard to both terminology and categorization) was evaluated by competent judges. During stage three, 307 adults were diagnosed using experimental versions of the questionnaire (112 of those were young adults, 22-39 years old; 109 were middle adults, 42-60; 86 were late adults, 61-85). Finally, stage four consisted in carrying factor analyses, for each age group separately. In this way the factor structure in each version of the questionnaire could be identified (3, 5 and 5 factors, respectively) and their reliability assessed by Cronbach's alpha.

¹ Artykuł przygotowany w ramach systemowego projektu badawczego finansowanego ze środków Unii Europejskiej - nr WND-POKL-01.03.06-00-041/08 pt.: *Ogólnopolskie badanie sytuacji, potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych* na lata 2008-2010. Lider projektu - Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, partner naukowy - SWPS w Warszawie. Kierownik Zespołu Badawczego SWPS: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska. Informacje o projekcie: www.aktywizacja2.swps.pl

² Kontakt z autorami: aibrzez@amu.edu.pl oraz rkaczan@swps.edu.pl

1. Wprowadzenie

Realizacja normatywnych zadań rozwojowych czyli takich, które przytrafiają się większości ludzi w określonym czasie jest ważnym wyznacznikiem przebiegu procesu rozwoju i jakości jego efektów (por. klasyczna praca Havighursta z 1948 roku; patrz: Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2008). Kiedy analizujemy rozwój w okresie dorosłości musimy przyjąć założenie co do tego, iż proces ten w miarę upływu lat coraz trudniej ująć w ramy norm, których realizacja ściśle wiąże się z wiekiem (por. Helson, Mitchell, Moane, 1984). Pociąga to za sobą trudności we wskazaniu najwłaściwszego dla jednostki momentu, kiedy dane zadanie jest czy powinno być dominujące, a co za tym idzie - nie można orzekać w sposób obiektywny, zewnętrzny względem jednostki, o tym, czy pojawia się ono o czasie czyli punktualnie bądź nie o czasie - niepunktualnie.

Biorąc pod uwagę to, iż poczucie prawidłowości przebiegu własnego rozwoju, związane m. in. z poczuciem punktualności i przekonaniem, iż „wszystko zdarza się (lub nie zdarza się) w moim życiu o czasie” jest ważnym czynnikiem wyznaczającym jakość funkcjonowania osób dorosłych należy podkreślić, iż przekonanie o punktualności przebiegu własnego życia kształtujące się na drodze dokonywania porównań z rówieśnikami daje poczucie podzielania z nimi ważnych zdarzeń, a poprzez to przynależności do własnej grupy odniesienia. Stawiając pytanie o to, na ile osoby dorosłe z różnych grup wiekowych zarówno sprawne, jak i z ograniczeniami sprawności spostrzegają siebie jako „punktualne” bądź „niepunktualne” podjęto próbę stworzenia narzędzia, które posłużyłoby do oceny poczucia punktualności pojawiania się wydarzeń życiowych o charakterze wyzwań rozwojowych. W artykule prezentujemy etapy tworzenia tego narzędzia oraz jego właściwości psychometryczne³.

Podczas pracy nad stworzeniem narzędzia przeznaczonego do diagnozy poczucia punktualności zdarzeń życiowych w różnych wiekowo grupach osób dorosłych pierwszym i najważniejszym problemem teoretycznym było ujęcie ważnych wydarzeń

³ Analiza wyników uzyskanych w badaniu Kwestionariuszem PPZŻ, przeprowadzona w różnych grupach wiekowych w okresie dorosłości, jak i w grupach wyodrębnionych ze względu na poziom sprawności została zaprezentowana w naszym artykule: Brzezińska, A. I., Kaczan, R. (2010 – w druku). *Poczucie punktualności wydarzeń życiowych osób z ograniczeniami sprawności i osób sprawnych*.

życiowych w taki sposób, aby całą ich różnorodność i specyficzność dla danego etapu rozwojowego ukazać: (1) jak najprościej, (2) poprzez opis komplementarnych względem siebie i jednocześnie (3) podstawowych obszarów aktywności życiowej w każdym etapie dorosłości.

Na podstawie analizy literatury (por. Tab.1.; za: m.in. Bee, Bjorklund, 2004; Erikson, 1950; Franz, White, 1985; Havighurst, 1981; Levinson, 1986; McCrache, Costa, 2005; Pulkkinen, Nurmi, Kokko, 2002) oraz wybranych kwestionariuszy diagnozujących funkcjonowanie osób dorosłych (m.in. Helson, Srivastava, 2001; Ryff, 1995) wyróżniliśmy trzy domeny: I. związki z ludźmi i rodzina, II. nauka i praca (zajęcie – *occupation*), III. czas wolny i czas dla siebie. Pierwsza domena związana jest z budowaniem i podtrzymywaniem relacji z innymi ludźmi, powiązanych z założeniem rodziny, urodzeniem i wychowaniem dzieci, opieką nad rodzicami i osobami bliskimi. Druga związana jest z aktywnością zawodową i edukacyjną, zdobywaniem doświadczenia i niezależności ekonomicznej oraz osiąganiem sukcesu materialnego i zawodowego. Trzecia, najogólniej rzecz ujmując, odnosi się do wewnętrznie motywowanej aktywności własnej jednostki oraz wysiłków podejmowanych na rzecz rozwoju osobistego, spełniania marzeń i pragnień, ale też szeroko ujętej aktywności społecznej na rzecz innych. Sądzymy, że w tych trzech obszarach mieszczą się wszystkie najważniejsze zadania rozwojowe, jakie stają przed ludźmi dorosłymi, tak kobietami, jak i mężczyznami, niezależnie od stopnia ich sprawności.

Tab. 1. Zadania i obszary rozwoju w dorosłości w koncepcji E. H. Eriksona i D. J. Levinsona

ETAPY ROZWOJU W DOROSŁOŚCI	DOMENY ZDARZEŃ ŻYCIOWYCH I ZADANIA ROZWOJOWE		
	I. Związki z ludźmi i rodzina	II. Nauka i praca	III. Czas wolny i czas dla siebie
<p>WCZESNA DOROSŁOŚĆ: 20-35 rok życia</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Wg Eriksona: intymność vs. poczucie izolacji ▪ Wg Levinsona: era wczesnej dorosłości 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ uniezależnienie się od rodziców (materialne i emocjonalne) ▪ wybór partnera życiowego ▪ założenie rodziny ▪ opieka i wychowanie dzieci ▪ zarządzanie domem 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ start w karierze zawodowej ▪ opanowanie wymagań i umiejętności niezbędnych w realizacji zadań zawodowych oraz w kontaktach ze współpracownikami 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ znalezienia dla siebie społecznej grupy odniesienia – np. grupy towarzyskiej ▪ kształtowanie indywidualnego stylu życia (łączenie zadań z różnych obszarów życia: rodzinnego, zawodowego, osobistego)

<p>ŚREDNIA DOROSŁOŚĆ: 35- 65 rok życia</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Wg Eriksona: generatywność vs. poczucie stagnacji ▪ Wg Levinsona: era średniej dorosłości 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ustanowienie satysfakcjonujących związków z własnymi dziećmi ▪ zaakceptowanie dorastania dzieci i ich usamodzielniania się ▪ ustalenie nowych relacji ze starzejącymi się rodzicami 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ osiągnięcie satysfakcji z wykonywanej pracy ▪ łączenie ról zawodowych i rodzinnych oraz podejmowanie nowych zadań 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ akceptacja zachodzących zmian (biologicznych, psychicznych, społecznych) ▪ podejmowanie wysiłku twórczej adaptacji do zmian ▪ zyskiwanie niezależności i samodzielności w planowaniu i działaniu ▪ podejmowanie działań na rzecz innych i troszczenia się o nich
<p>PÓŹNA DOROSŁOŚĆ: powyżej 65 roku życia</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Wg Eriksona: integralność vs. rozpacz ▪ Wg Levinsona: era późnej dorosłości 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ podejmowanie nowych ról w obszarze rodzinnym (babcia, dziadek) ▪ przystosowanie się do śmierci najbliższych ▪ zapewnienie sobie satysfakcjonującego standardu życia 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ podejmowanie nowych ról w obszarze zawodowym (doradca, mentor) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ radzenie sobie ze zmianami organizmu ▪ poszukiwanie nowych form aktywności ▪ poszukiwanie kontaktów wśród ludzi w różnym wieku ▪ akceptacja własnego życia, znalezienie własnej filozofii życiowej ▪ kształtowanie poglądu dotyczącego śmierci

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bee, Bjorklund (2004), Brzezińska (2000), Erikson (1950), Havighurst (1981), Levinson (1986).

2. Podstawy teoretyczne narzędzia

Tradycyjnie bieg życia ludzi wyznaczany był przez ich wiek i związane z nim naciski biologiczne (np. zmiany hormonalne, choroby związane z wiekiem, procesy naturalnego starzenia się) oraz przypisane do tego wieku oczekiwania i wymagania stawiane przez otoczenie społeczne, a regulowane przez normy, obyczaj i czas historyczny (por. Brzezińska, 2005). Określenie determinujących rozwój czynników biologicznych i społeczno – kulturowych, charakterystycznych dla kolejnych etapów rozwoju, a zatem również i możliwość konceptualizacji pojęcia punktualności i niepunktualności w ich realizacji pojawia się pod pojęciem „zadania rozwojowego”. Robert Havighurst (1948/1981) konstruując swoją, klasyczną już dziś, koncepcję zwrócił uwagę na to, iż zmienność zadań w ciągu życia wynika z trzech wzajemnie wpływających na siebie czynników: biologicznych, związanych z dojrzewaniem organizmu, społecznych, związanych z jakościowo innymi w każdym kolejnym etapie życia wymaganiami kierowanymi do jednostki ze strony jej otoczenia społecznego oraz psychicznych, związanych z kształtowaniem się nowych, coraz bardziej indywidualnych potrzeb oraz ze zmianami w spostrzeganiu, ocenianiu i rozumieniu siebie i świata, w tym

ze zmianami samoświadomości. Wszystkie te czynniki wydawały się dotąd tworzyć stabilny i względnie przewidywalny kontekst rozwoju jednostki, dając tym samym badaczom mocne podstawy do określania treści (jakie zdarzenie) i czasu (kiedy w biegu życia jednostki) wystąpienia zdarzenia o potencjalnie istotnych dla przebiegu i efektów rozwoju skutkach.

Obecnie jednak mamy do czynienia z procesami, które do pewnego stopnia unieważniły te prawidłowości i które powiązane są ze zmianami społecznymi i procesami cywilizacyjnymi np. globalizacją i przemianami na rynku pracy (por. Giddens, 2005, s. 83-85; Mach, 2003, s. 176). Silne różnicowanie się ścieżek rozwojowych już od okresu wczesnej dorosłości powoduje znaczną różnorodność w efektach rozwoju u poszczególnych osób (Buhl, Lanz, 2007; Lanz, Tagliabue, 2007; Maček, Bejcek, Vaničková, 2007). Proces ten nazywany jest indywidualizacją i destandardyzacją ścieżki życia (Grob, Krings, Bangerter, 2001) i wiąże się ze wzrostem możliwości dokonywania wyborów oraz koniecznością aktywnego kształtowania biegu życia przez samą jednostkę. Zmiany te przejawiają się przede wszystkim w coraz dłuższym okresie wchodzenia w dorosłość (por. Brzezińska, Piotrowski, 2009), większej koncentracji na zadaniach związanych z edukacją i czasem wolnym u młodych ludzi (por. Krings, Bangerter, Gomez, Grob, 2008), dłuższym okresem różnorodnej aktywności u osób starszych - mimo upływu lat i związanego z tym procesu biologicznego starzenia się i mimo wypadania w sposób naturalny (śmierć, znaczna utrata sprawności) czy rezygnacji z niektórych tradycyjnie pełnionych ról np. związanych z płcią czy ról zawodowych (por. Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2008).

Ze względu na opisane powyżej procesy, zmianie ulega również sposób patrzenia na temporalny aspekt rozwoju. Każdorazowo wiąże się to z koniecznością odpowiedzi na pytanie o indywidualną ocenę tego, czy poszczególne zdarzenia w życiu osób dorosłych pojawiają się i – co ważniejsze - spostrzegane są jako punktualne, czy nie (Bee, 2004). Z punktu widzenia konsekwencji rozwojowych ważne jest też inne pytanie - na ile w percepcji jednostki pojawienie się jakiegoś, ocenionego jako ważne czy wręcz przełomowe, zdarzenia życiowego wiąże się z poczuciem bycia odpowiednio przygotowanym na nie, a na ile powoduje to poczucie niedopasowania, braku gotowości, nawet poczucia chaosu i dezorganizacji dotychczasowego sposobu życia?

Przekonania, i związane z nimi odczucia, o punktualności pojawiania się zdarzeń życiowych i realizowanych - powiązanych z nimi - zadań rozwojowych konstruowane są w umyśle ludzi przede wszystkim na podstawie porównywania przebiegu własnego życia z życiem innych osób, głównie rówieśników. Zdarzenia, które podzielamy z naszymi rówieśnikami i które wydarzyły się w naszym życiu w podobnym czasie, jak im jesteśmy skłonni uznawać za punktualne, a przez to dające nam poczucie afiliacji do własnej grupy wiekowej (por. Krings, Bangerter, Gomez, Grob, 2008). Natomiast w sytuacji, w której spostrzegamy duży rozdźwięk pomiędzy tym, czego doświadczamy, a tym, co uznajemy za „normalnie” przypisane do naszego wieku i w związku z tym podzielane przez naszych rówieśników, kształtują się przekonania o braku punktualności w rozwoju. Nacisk zatem położony jest tutaj na subiektywną ocenę danego zdarzenia, dokonywaną przez jednostkę w tym momencie życia, w jakim się znajduje.

Za Helen Bee (2004, s. 9) możemy stwierdzić, iż „głównym aspektem indywidualnych doświadczeń życiowych jest przeżycie ich w odpowiednim czasie.” Zatem ważne jest to, w jaki sposób ludzie odczuwają moment pojawienia się danego wydarzenia i przebieg realizacji zadań rozwojowych przypisanych do ich wieku oraz to, na ile pojawienie się jakiegoś zdarzenia życiowego i wynikającą z niego realizację zadania rozwojowego spostrzegają jako punktualne czyli pojawiające się w tym samym czasie, jak w przypadku ich rówieśników, a na ile spostrzegają to jako niepunktualne czyli zdarzające się im dużo wcześniej lub dużo później w stosunku do osób w tym samym czy zbliżonym wieku.

Inaczej mówiąc zakładamy, że **poczucie punktualności** pojawienia się zdarzeń życiowych to poczucie realizacji o czasie (punktualnie – *on-time*), czyli w podobnym czasie, jak u rówieśników, związanych z nimi zadań rozwojowych przypisanych do danego wieku (etapu w rozwoju). Analogicznie, **poczucie niepunktualności** pojawienia się zdarzeń życiowych (*off-time*) to poczucie pojawienia się zdarzenia życiowego i obowiązku realizacji związanych z nim zadań rozwojowych zbyt wcześnie lub zbyt późno w porównaniu z rówieśnikami.

3. Charakterystyka kwestionariusza

Odmiennosc wydarzen zyciowych i zroznicowanie tresci zadani rozwojowych, charakterystycznych dla trzech okresow doroslosci spowodowaly koniecznosc stworzenia trzech wersji narzedzia dla trzech grup osob doroslych: mlodszych, srednich i starszych. Dla uproszczenia poslugiwac bedziemy sie trzema skrotami: *Kwestionariusz Poczucia Punktualnosc Zdarzen Zyciowych* w wersji dla mlodych doroslych (wczesna doroslosc) - *PPZZ-WD*), *Kwestionariusz Poczucia Punktualnosc Zdarzen Zyciowych* w wersji dla osob ze sredkowej doroslosci - *PPZZ-SD*) i *Kwestionariusz Poczucia Punktualnosc Zdarzen Zyciowych* w wersji dla osob z okresu poznej doroslosci - *PPZZ-PD*).

3.1. Konstrukcja kwestionariusza *PPZZ*

Lista wydarzen zyciowych, generujacych odpowiednie zadania rozwojowe zaczerpnieta z literatury przedmiotu (glownie: Havighurst, 1981; Brzezińska, 2000; Glover, 2000; Bee, Bjorklund, 2004) posluzyla do przygotowania 106 okreslen dotyczacych najwazniejszych wydarzen zyciowych okresu doroslosci podzielonych na przynalezne okresowi wczesnej (32 stwierdzenia), sredkowej (47 stwierdzen) i poznej doroslosci (28 stwierdzen). W celu wyboru okreslen najtrafniej opisujacych wydarzenia zyciowe w danym okresie doroslosci oraz po to, aby ograniczyc ich liczbe najpierw dokonano ich oceny pod wzgledem trafnosci teoretycznej i dobroci jezykowej odrzucajac okreslenia powtarzajace sie, niejasne i wieloznaczne oraz takie, ktore byly niespecyficzne dla danego okresu doroslosci.

Po tej analizie do wersji eksperymentalnej weszly: 22 okreslenia dotyczace wczesnej doroslosci, 28 okreslen dotyczacych sredkowej doroslosci oraz 28 okreslen dotyczacych poznej doroslosci. Nastepnie okreslenia te - dla kazdej przygotowywanej wersji kwestionariusza osobno - zostaly poddane procedurze oceny metoda sędziow kompetentnych w celu sprawdzenia trafnosci teoretycznej i dokonania pogrupowania na węższe kategorie. Osobami dokonujacyimi oceny (sędziami) bylo troje psychologow dysponujacych wiedza na temat rozwoju czlowieka. Wyniki dokonanych przez nich analiz zostana przedstawione osobno dla kazdej z wersji narzedzia.

Jako pierwszej dokonano analizy tresci pozycji wchodzacych w sklad

kwestionariusza przeznaczonego dla osób w okresie wczesnej dorosłości. Sędziowie oceniali 22 pozycje (patrz Tab. 2). Troje sędziów dokonało następującego podziału pozycji do kategorii oraz przypisało im nazwy: (1) rodzina i bliskie związki: 1, 2, 3, 4, 6, 13, 21; (2) niezależność finansowa: 5, 7, 8, 9, 18; (3) inwestowanie w siebie: 11, 12, 15, 17, 19; (4) znajomi i przyjaciele: 14, 16, 22. Sędziowie zgodnie uznali, iż pozycje 10 i 20 w ich ocenie nie pasują do żadnej z kategorii i powinny być wyłączone z ostatecznej wersji kwestionariusza dla tej grupy wiekowej.

Tab. 2. Treść pozycji - wczesna dorosłość

01. Wybór partnera życiowego.	02. Przyjście na świat pierwszego dziecka.
03. Uczenie się życia z partnerem.	04. Opieka i wychowanie dzieci.
05. Rozpoczęcie pracy i wybór ścieżki kariery zawodowej.	06. Zarządzanie domem i organizacja życia domowników.
07. Planowanie własnych wydatków i inwestycji.	08. Zakup mieszkania.
09. Zdobywanie niezależności finansowej.	10. Zdobywanie niezależności emocjonalnej.
11. Działalność w partiach politycznych i stowarzyszeniach.	12. Bycie wolontariuszem.
13. Pomaganie własnej rodzinie (rodzicom, rodzeństwu, krewnym).	14. Podtrzymywanie kontaktów z rówieśnikami i nawiązywanie nowych znajomości i przyjaźni.
15. Rozwijanie własnych zainteresowań i hobby.	16. Spotkania towarzyskie i miła zabawa.
17. Zwiedzanie i poznawanie nowych miejsc.	18. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych.
19. Nauka języków obcych.	20. Wybór własnego stylu życia.
21. Satysfakcja z życia seksualnego.	22. Posiadanie bliskich związków emocjonalnych i czerpanie z nich radości.

Źródło: opracowanie własne

Następnie dokonano analizy treści pozycji wchodzących w skład narzędzia przeznaczonego dla osób w okresie środkowej dorosłości. Sędziowie oceniali 28 pozycji (patrz Tab. 3). Troje sędziów dokonało następującego przydziału pozycji do kategorii oraz przypisało im nazwy: (1) rodzina: 11, 12, 13, 14, 15, 16; (2) zdrowie (ciało): 1, 2, 4, 17; (3) praca: 6, 7, 8, 10, 23; (4) relacje Ja-Inni: 9, 18, 19, 20; (5) rozwój osobisty i satysfakcja życiowa: 3, 5, 24, 25, 26. Sędziowie uznali, iż pozycje 21 i 22 w ich ocenie nie pasują do żadnej z kategorii, a w przypadku pozycji 27 i 28, że sposób ich sformułowania może być niezrozumiały dla osób badanych i dlatego powinny być wyłączone z ostatecznej wersji kwestionariusza.

Tab. 3. Treść pozycji – średnia dorosłość

01. Zaakceptowanie i przystosowanie się do zmian w wyglądzie własnego ciała.	02. Zaakceptowanie i przystosowanie się do zmian we własnej sprawności fizycznej.
03. Poszukiwanie nowych form aktywności i sposobów spędzania wolnego czasu.	04. Dbanie o własne zdrowie.
05. Potrzeba ciągłego uczenia się i dokształcania.	06. Zmiana dotychczasowego zawodu.
07. Osiągnięcie sukcesu zawodowego.	08. Zdobywanie i utrzymanie odpowiedniego dla siebie statusu materialnego (ekonomicznego).
09. Nauczanie, doradzanie i szkolenie innych.	10. Osiąganie satysfakcji z wykonywanej pracy.

11. Ustanowienie satysfakcjonujących związków z własnymi dziećmi.	12. Zaakceptowanie dorastania dzieci i ich usamodzielniania się.
13. Pomaganie własnym dzieciom.	14. Akceptacja faktu starzenia się własnych rodziców.
15. Radzenie sobie ze stratą rodziców.	16. Czerpanie radości i zadowolenia z czasu spędzanego wspólnie z partnerem.
17. Satysfakcja z życia seksualnego.	18. Angażowanie się w relacje przyjacielskie.
19. Utrzymywanie stałych kontaktów z osobami z własnej grupy wiekowej.	20. Troska o swoich uczniów, współpracowników, wychowanków.
21. Aktywne działanie na rzecz społeczności lokalnej.	22. Dbanie o środowisko naturalne.
23. Poszukiwanie możliwości zapewnienia sobie i swojej rodzinie bezpieczeństwa finansowego.	24. Podsumowywanie dotychczasowych osiągnięć i poszukiwanie nowych źródeł satysfakcji w życiu.
25. Bycie twórczym i pomysłowym w rozwiązywaniu codziennych problemów.	26. Spełnianie własnych marzeń i pragnień.
27. Niezależność sądów i opinii.	28. Zdolność do kierowania się własnym systemem wartości.

Źródło: opracowanie własne

Jako ostatnie analizie poddano treści pozycji wchodzących w skład narzędzia przeznaczonego dla osób w okresie późnej dorosłości. Sędziowie oceniali 28 pozycji (patrz Tab. 4). Troje sędziów dokonało następującego podziału pozycji do kategorii oraz przypisało im nazwy: (1) rodzina i bliskie związki: 9, 11, 15, 17, 19, 21, 23; (2) dochody: 24, 26, 28; (3) generatywność: 10, 14, 18, 25, 27; (4) zdrowie (akceptacja zmian): 1, 3, 5, 13; (5) pasje i rozwój osobisty: 4, 6, 20, 22. Sędziowie uznali, iż pozycje 2, 7, 8, 12 i 16 znaczeniowo pokrywają się z innymi pozycjami, które wchodzą w skład poszczególnych kategorii i w celu skrócenia ostatecznej długości kwestionariusza mogą zostać usunięte.

Tab. 4. Treść pozycji – późna dorosłość

1. Akceptacja zmian związanych z starzeniem się organizmu	2. Utrzymywanie kontaktów z młodszymi
3. Przystosowanie się do pojawiających się ograniczeń	4. Rozwijanie pasji i zainteresowań
5. Dbanie o dobrą sprawność fizyczną i umysłową	6. Poszukiwanie nowych ciekawych aktywności
7. Podejmowanie nowych ról babci /dziadka	8. Interesowanie się różnymi sprawami, zarówno tymi najbliższymi, jak i zupełnie odległymi i ogólnymi
9. Opieka nad wnukami	10. Branie udziału w spotkaniach różnych grup i stowarzyszeń
11. Opiekowanie się partnerem	12. Poświęcanie własnego czasu i energii na rzecz innych
13. Akceptacja konieczności korzystania z pomocy innych	14. Opiekowanie się młodszymi
15. Pielęgnowanie więzi emocjonalnych i uczuciowych z partnerem	16. Przekazywanie własnej wiedzy i umiejętności innym
17. Posiadanie satysfakcjonującego życia erotycznego	18. Służenie radą i wsparciem
19. Doznawanie poczucia spełnienia i intymności w relacjach z partnerem	20. Angażowanie się w życie religijne i duchowe
21. Poczucie związku i dobre relacje z własnymi dorosłymi już dziećmi	22. Czerpanie radości i poczucia sensu z praktyk religijnych i duchowych
23. Utrzymywanie relacji z bliższą i dalszą rodziną	24. Akceptacja zmniejszających się dochodów
25. Utrzymywanie dobrych, serdecznych relacji sąsiedzkich	26. Poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodów
27. Pielęgnowanie dawnych znajomości i nawiązywanie nowych	28. Racjonalne zarządzanie własnymi finansami

Źródło: opracowanie własne

W wyniku przeprowadzonej procedury do wersji pilotażowej kwestionariusza zostało zakwalifikowanych 20 pozycji w wersji dla osób w okresie wczesnej dorosłości, 24 pozycje w wersji dla osób w okresie środkowej dorosłości i 23 pozycje w wersji dla osób w okresie późnej dorosłości. Należy zauważyć, że część kategorii jest specyficzna dla poszczególnych wersji narzędzia, ale kategorie takie, jak: rodzina, rozwój osobisty czy zdrowie powtarzają się w wersjach dla co najmniej dwóch grup wiekowych. Sędziowie oceniający poszczególne wersje narzędzia byli najbardziej zgodni w przypadku pozycji przypisanych okresowi środkowej dorosłości, a najmniej zgodni w swych ocenach w przypadku wersji dla osób w okresie późnej dorosłości.

3.2. Administracja kwestionariusza

Narzędzie stosuje się indywidualnie, badacz przedstawia instrukcję, a badani mają za zadanie odnieść się do wszystkich przedstawionych stwierdzeń zaznaczając właściwe dla siebie odpowiedzi. Punktem odniesienia (układem dla porównań) są ich rówieśnicy (osoby w podobnym wieku), a zatem mają oni ocenić, na ile podane wydarzenia życiowe w ich życiu pojawiły się w podobnym momencie, co u rówieśników, a na ile wcześniej lub później. Jeśli badany stwierdza, iż w jego życiu dane zdarzenie do tej pory nie miało miejsca - nie może zatem określić jego punktualności - zaznacza odpowiedź „Ta sprawa dotąd nie pojawiła się”.

3.3. Obliczanie i interpretacja wyników kwestionariusza

Badany wyraża swoją opinię na skali 5-punktowej – kwestionariusz zawiera tylko określenia słowne, bez podanej punktacji:

Dużo wcześniej niż u moich rówieśników	Nieco wcześniej niż u moich rówieśników	Podobnie jak u moich rówieśników	Nieco później niż u moich rówieśników	Dużo później niż u moich rówieśników	Ta sprawa dotąd nie pojawiła się
0	1	2	3	4	

W każdej wersji kwestionariusza, niezależnie od grupy wiekowej, oblicza się pięć wskaźników. Pierwszy wskaźnik (W_1) to suma pozycji, względem których badany wybrał dowolną odpowiedź, poza odpowiedzią typu „Ta sprawa dotąd nie pojawiła się”. Wskaźnik mówi o tym, ile (liczba zaznaczonych zdarzeń ogólnie i w poszczególnych domenach) i jakie (liczba zaznaczonych zdarzeń w poszczególnych domenach w stosunku do wszystkich w danej domenie) zdarzenia wystąpiły w życiu badanego.

Wskaźnik drugi (W_2) to globalna miara poczucia punktualności zdarzeń życiowych. Oblicza się go przypisując zaznaczonym odpowiedziom punkty, obliczając sumę punktów i dzieląc ją przez liczbę zdarzeń wybranych. Wskaźnik ten może dotyczyć wszystkich zdarzeń wybranych (W_2 globalny) lub zdarzeń wybranych w danym obszarze (W_2 parcjalne).

Wskaźniki kolejne czyli W_{3a} , W_{3b} i W_{3c} odnoszą się do trzech miar poczucia punktualności, i tak W_{3a} dotyczy zdarzeń życiowych, które w ocenie badanego pojawiały się w tym samym czasie, co u jego rówieśników, W_{3b} odnosi się do zdarzeń ocenionych jako niepunktualne, które pojawiły się wcześniej niż u rówieśników, W_{3c} odnosi się także do zdarzeń ocenionych jako niepunktualne, ale takich, które pojawiły się w odczuciu badanego później niż u rówieśników. W każdym przypadku można obliczyć wskaźnik globalny oraz wskaźniki parcjalne. Liczbę domen (obszarów) ustalono na podstawie analizy czynnikowej (patrz dalej).

Tab. 5. pokazuje zasady konstruowania wszystkich pięciu wskaźników poczucia punktualności zdarzeń życiowych.

Tab. 5. Wskaźniki oceny poczucia punktualności zdarzeń życiowych

Okres dorobku	Liczba ocenianych zdarzeń ^(e)	Wskaźnik 1		Wskaźnik 2		Wskaźnik 3a ^(b)		Wskaźnik 3b ^(b)		Wskaźnik 3c ^(b)	
		Zdarzenie wystąpiło wskaźnik globalny / wsk. parcjalne: iloraz liczby wskazanych zdarzeń, tj. bez odpowiedzi „ta sprawa dotąd nie pojawiła się” i wszystkich zdarzeń w %		Poczucie punktualności wskaźnik globalny / wsk. parcjalne: iloraz sumy pkt za wszystkie odp. (bez „ta sprawa dotąd nie pojawiła się”) i liczby zdarzeń wskazanych skala 0 – 4 pkt		Poczucie punktualności: <i>tak, jak u innych</i> iloraz sumy pkt dla odpowiedzi w tej kategorii i liczby zdarzeń wskazanych każda odpowiedź 2 pkt		Poczucie niepunktualności: <i>dużo wcześniej i wcześniej</i> iloraz sumy pkt dla odpowiedzi w tych kategoriach i liczby zdarzeń wskazanych każda odpowiedź 0 pkt / 1 pkt		Poczucie niepunktualności: <i>dużo później i później</i> iloraz sumy pkt dla odpowiedzi w tych kategoriach i liczby zdarzeń wskazanych każda odpowiedź 3 pkt / 4 pkt	
		X _{min}	X _{max}	X _{min}	X _{max}	X _{min}	X _{max}	X _{min}	X _{max}	X _{min}	X _{max}
Wczesna	16	0	100	0	4	0	2	0	1	0	4
Środkowa	23	0	100	0	4	0	2	0	1	0	4
Późna	23	0	100	0	4	0	2	0	1	0	4

Gdzie: ^(a) liczbę ocenianych zdarzeń i ich przynależność do danej domeny (obszaru) ustalono w wyniku analizy czynnikowej

^(b) wartości wskaźników $3a + 3b + 3c =$ wartość wskaźnika 2

Źródło: opracowanie własne

4. Osoby badane

Badanie kwestionariuszem *PPZŻ* było częścią rozbudowanej procedury badawczej zawierającej m.in. pogłębiony wywiad, skale szacunkowe i dwa inne kwestionariusze (Kaczan, 2009). Badanie objęło 307 osób w podziale na grupę młodych dorosłych – 112 osób (36,5%), grupę osób ze środkowej dorosłości - 109 osób (35,5%) i grupę z okresu późnej dorosłości - 86 osób (28%). Wśród osób badanych były zarówno osoby sprawne, jak i osoby z różnymi typami i poziomami ograniczenia sprawności. Charakterystykę badanej grupy przedstawia Tab. 6.

Tab. 6. Charakterystyka socio-demograficzna badanej grupy (n = 307)

Badane zmienne		Okres dorosłości		Wczesna n = 112		Środkowa n = 109		Późna n = 86	
				22 - 39 lat		42 - 60 lat		61 - 85 lat	
Wiek									
Płeć	kobiety	58	51,79%	64	58,72%	40	46,51%		
	mężczyźni	54	48,21%	45	41,28%	46	53,49%		
Miejsce zamieszkania	wieś	23	20,54%	10	9,17%	12	13,95%		
	małe miasto	27	24,11%	35	32,11%	17	19,77%		
	duże miasto	62	55,36%	64	58,72%	8	9,30%		
Wykształcenie	podstawowe lub zawodowe	27	24,11%	50	45,87%	38	44,19%		
	średnie	59	52,68%	49	44,95%	28	32,56%		
	wyższe	26	23,21%	10	9,17%	20	23,26%		
Stan cywilny	obecnie w związku (małżeństwo, konkubinaty)	50	44,64%	70	64,22%	43	50,00%		
	aktualnie nie jest w żadnym związku	53	47,32%	9	8,26%	6	6,98%		
	kiedyś w związku (separacja, rozwód, wdowieństwo)	9	8,04%	30	27,52%	37	43,02%		

Źródło: opracowanie własne

Badania przeprowadzono w okresie od kwietnia do lipca 2009 roku. Badania przeprowadzili psychologowie i pedagodzy, odpowiednio przeszkoleni z zakresu posługiwania się narzędziem i specyfiki prowadzenia badań z udziałem osób z ograniczeniami sprawności.

5. Wyniki: analiza czynnikowa wyników kwestionariusza *PPZŻ*

5.1. Wersja kwestionariusza *PPZŻ* - *WD*

Pierwszym podjętym krokiem była eksploracyjna analiza czynnikowa bez wskazywania liczby czynników wykonana na wynikach surowych. Otrzymano 7 czynników, w tym dwa, które zawierały po jednym pytaniu i jeden, w którym występowała ujemna korelacja pomiędzy wchodzącymi w jego skład dwoma pytaniami. Pozostałe czynniki były trudno interpretowalne. Zdecydowano zatem o przeprowadzeniu

ponownej analizy czynnikowej na wynikach standaryzowanych (z)⁴ w podziale na liczbę czynników odpowiadającą liczbie czterech czynników wyłonionych wcześniej przez sędziów kompetentnych (por. Tab. 7.).

Tab. 7. Wyniki analizy czynnikowej - macierz rotowanych składowych: wczesna dorosłość

Nr i treść pozycji	Składnik			
	1	2	3	4
04. Opieka i wychowanie dzieci	,778		-,116	
02. Przyjście na świat pierwszego dziecka	,750	-,103	-,247	
01. Wybór partnera życiowego.	,691	,187	,120	
19. Satysfakcja z życia seksualnego	,676		,224	
20. Posiadanie bliskich związków emocjonalnych i czerpanie z nich radości	,668	,190	,331	
03. Uczenie się życia z partnerem	,603	,253	,149	
09. Zdobywanie niezależności finansowej	-,103	,768	,125	
06. Zarządzanie domem i organizacja życia domowników	,296	,730	,147	-,183
07. Planowanie własnych wydatków i inwestycji		,661	,464	-,112
05. Rozpoczęcie pracy i wybór ścieżki kariery zawodowej	,115	,635		,138
17. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych	,144	,605		,466
08. Zakup mieszkania	-,104	,242	,227	-,217
14. Rozwijanie własnych zainteresowań i hobby			,808	,194
15. Spotkania towarzyskie i miła zabawa	,201	,171	,733	
13. Podtrzymywanie kontaktów z rówieśnikami i nawiązywanie nowych znajomości i przyjaźni	,145		,649	
12. Pomaganie własnej rodzinie (rodzicom, rodzeństwu, krewnym)	-,150	,220	,498	-,375
16. Zwiedzanie i poznawanie nowych miejsc	,294	,261	,487	,134
18. Nauka języków obcych	,158		,285	,690
10. Działalność w partiach politycznych i stowarzyszeniach	,123	,272		-,571
11. Bycie wolontariuszem		,165		,461
wartości własne przed rotacją	4,48	2,62	1,49	1,42
%procent wariacji wyjaśniony przez czynnik przed rotacją	22,44	13,11	7,49	7,13
wartości własne po rotacji	3,33	2,46	2,28	2,01
%procent wariacji wyjaśniony przez czynnik po rotacji	16,65	12,32	11,14	10,07
Metoda wyodrębniania czynników - głównych składowych: metoda rotacji - Varimax z normalizacją Kaisera rotacja osiągnęła zbieżność w 5 iteracjach				

Źródło: z badań własnych

W wyniku przeprowadzonej analizy cztery czynniki objęły 19 na 20 pytań. Jedno pytanie dotyczące zakupu mieszkania (nr 8) nie uzyskało na tyle zadawalających właściwości, aby można je było włączyć do któregoś z czynników. Problematyczny

⁴ Standaryzowanie wyników zachowuje informacje o właściwościach rozproszenia danych (odchylenia standardowe), a dodatkowo wzbogaca je o dodatkowe informacje o parametrach wyniku na tle próby.

okazał się również ostatni z czynników, który składa się z trzech pytań korelujących ze sobą ujemnie. Pytania 8, 10 i 11 charakteryzowały się dużą liczą odpowiedzi typu „ta sprawa mnie nie dotyczy” - na 113 badanych było to odpowiednio: 78, 92 i 89 osób, co może wskazywać, że te obszary życia w grupie młodszych badanych nie wystąpiły jako ważne czy znaczące dla nich zdarzenie życiowe. Wraz z „nauką języków obcych” (pytanie 18) są to pytania, które nie weszły do dalszych analiz.

Treść 16 pytań oraz wartości psychometryczne każdego z trzech czynników i ich składowych prezentuje Tab.8. Dla poszczególnych czynników, które możemy traktować jako wyodrębnione podskale, obliczono wartości współczynnika rzetelności alfa - Cronbacha. Pierwsze dwa uzyskały wysokie wskaźniki rzetelności powyżej (0,891 i 0,825), trzeci z czynników uzyskał umiarkowany (0,688), ale zadawalający wskaźnik rzetelności.

Tab. 8. Wartości psychometryczne składowych trzech czynników w kwestionariuszu PPZŻ - WD

Podskale i ich składowe	Średnia skali po usunięciu pozycji	Wariancja skali po usunięciu pozycji	Korelacja pozycji ogółem	alfa - Cronbacha po usunięciu pozycji
Czynnik 1: RODZINA I BLISKE ZWIĄZKI	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,891			
04. Opieka i wychowanie dzieci	-,496	13,138	,735	,868
02. Przyjście na świat pierwszego dziecka	-,350	12,894	,748	,866
01. Wybór partnera życiowego.	-,324	13,738	,738	,868
03. Uczenie się życia z partnerem	-,176	14,223	,559	,896
19. Satysfakcja z życia seksualnego	-,479	13,552	,789	,860
20. Bliskie związki emocjonalne i czerpanie z nich radości	-,244	13,715	,708	,872
Czynnik 2: PRACA I NIEZALEŻNOŚĆ MATERIALNA	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,825			
05. Rozpoczęcie pracy i wybór ścieżki kariery zawodowej	-,351	10,347	,543	,813
06. Zarządzanie domem i organizacja życia domowników	-,390	9,545	,714	,763
07. Planowanie własnych wydatków i inwestycji	-,162	9,870	,687	,772
09. Zdobywanie niezależności finansowej	-,284	9,863	,657	,780
17. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych	-,402	10,606	,510	,822
Czynnik 3: PASJE I CZAS WOLNY	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,688			
12. Pomaganie własnej rodzinie (rodzicom, rodzeństwu, krewnym)	-,204	7,859	,314	,694
13. Podtrzymywanie kontaktów z rówieśnikami i nawiązywanie nowych znajomości i przyjaźni	-,152	7,274	,465	,629
14. Rozwijanie własnych zainteresowań i hobby	-,213	6,784	,566	,583
15. Spotkania towarzyskie i miła zabawa	-,211	7,152	,533	,601
16. Zwiedzanie i poznawanie nowych miejsc	-,195	7,692	,357	,676

Źródło: z badań własnych

5.2. Wersja kwestionariusza *PPZŻ – ŚD*

Podobne procedury, jak w przypadku wersji kwestionariusza dla grupy młodych dorosłych zastosowano w wersji przeznaczony dla osób z okresu środkowej dorosłości. Eksploracyjna analiza czynnikowa bez ustalonej z góry liczby czynników przeprowadzona na wynikach surowych nie przyniosła pożądanych rezultatów. W kolejnym kroku - na wynikach standaryzowanych - przeprowadzono analizę czynnikową z wprowadzoną liczbą czynników (5 czynników), która była zgodna z liczbą wskazywaną przez sędziów kompetentnych. Uzyskane wyniki przedstawia Tab. 9.

Tab. 9. Wyniki analizy czynnikowej - macierz rotowanych składowych: środkowa dorosłość

Nr i treść pozycji	Składnik				
	1	2	3	4	5
22. Podsumowywanie własnych osiągnięć i poszukiwanie nowych źródeł satysfakcji w życiu	,709				,179
21. Poszukiwanie możliwości zapewnienia sobie i swojej rodzinie bezpieczeństwa finansowego	,683	,118			,114
05. Ciągła potrzeba uczenia się i dokształcania	,648		,218		
23. Bycie twórczym, pomysłowym w rozwiązywaniu codziennych problemów	,486	,200	,182	,100	,411
11. Ustanowienie satysfakcjonujących związków z własnymi dziećmi		,725	,163	- ,129	
16. Czerpanie radości i zadowolenia z czasu spędzanego wspólnie z partnerem		,683		,131	
13. Pomaganie własnym dzieciom	,416	,586	- ,142		
17. Satysfakcja z życia seksualnego		,545			,286
12. Zaakceptowanie dorastania dzieci i ich usamodzielniania się	,445	,516		,136	- ,425
06. Zmiana zawodu	-,141	,131	,634	,207	
03. Poszukiwanie nowych form aktywności i sposobów spędzania wolnego czasu	,389	- ,224	,510		- ,131
24. Spełnianie własnych marzeń i pragnień	,100	,186	,500	- ,333	,411
07. Osiągnięcie sukcesu zawodowego	,196	,135	,500		,250
04. Dbanie o własne zdrowie	-,321	,467	,478	- ,100	- ,126
09. Nauczanie, doradzanie i szkolenie innych	,254		,476	,187	,235
08. Zdobycie i utrzymanie odpowiedniego dla siebie statusu materialnego (ekonomicznego)	,306		,412		
15. Radzenie sobie ze stratą rodziców	,223	- ,160	- ,104	,733	
14. Akceptacja faktu starzenia się własnych rodziców		,137	,109	,606	
02. Zaakceptowanie i przystosowanie się do zmian we własnej sprawności fizycznej		- ,114	,344	,582	
01. Zaakceptowanie i przystosowanie się do zmian w wyglądzie własnego ciała	-,171	,122		,518	,112

10. Osiąganie satysfakcji z wykonywanej pracy	,316	,248	,221	-,353	-,212
18. Angażowanie się w relacje przyjacielskie	,121	,113	,199		,620
20. Troska o swoich uczniów, współpracowników, wychowanków	,145	,286	-,282	,230	,608
19. Utrzymywanie stałych kontaktów z osobami z własnej grupy wiekowej			,237		,526
wartości własne przed rotacją	3,80	2,07	1,91	1,73	1,50
%procent wariacji wyjaśniony przez czynnik przed rotacją	15,83	8,44	7,98	7,22	6,26
wartości własne po rotacji	2,71	2,26	2,11	1,98	1,90
%procent wariacji wyjaśniony przez czynnik po rotacji	11,30	9,42	8,81	8,25	7,93
Metoda wyodrębniania czynników - głównych składowych: metoda rotacji - Varimax z normalizacją Kaisera; rotacja osiągnęła zbieżność w 10 iteracjach.					

Źródło: z badań własnych

W pięciu wyodrębnionych czynnikach znalazły się 23 pytania. Dla potrzeb dalszych analiz wyłączono jednak pytanie 10, które nie uzyskało zadowalających korelacji z żadnym z czynników. Treść pytań oraz wartości psychometryczne każdego z pięciu czynników i ich składowych prezentuje Tab. 10. Dla poszczególnych czynników obliczono wartości współczynnika rzetelności alfa - Cronbacha. Najwyższy wskaźnik rzetelności uzyskał czynnik trzeci (0,806), a nieco niższe, ale również na dobrym poziomie czynnik pierwszy (0,774) i drugi (0,737). Czynniki czwarty (0,582) i piąty (0,516) uzyskały umiarkowane wskaźniki rzetelności, jednak autorzy zdecydowali o ich pozostawieniu i wykorzystywaniu w dalszych analizach⁵.

Tab. 10. Wartości psychometryczne składowych pięciu czynników w kwestionariusz PPZŻ - ŚD

Podskale i ich składowe	Średnia skali po usunięciu pozycji	Wariancja skali po usunięciu pozycji	Korelacja pozycji Ogółem	alfa - Cronbacha po usunięciu pozycji
Czynnik 1: TWÓRCZOŚĆ I ROZWÓJ	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,774			
05. Ciągła potrzeba uczenia się i doskazywania	-,027	5,917	,598	,710
21. Poszukiwanie możliwości zapewnienia sobie i swojej rodzinie bezpieczeństwa finansowego	-,126	5,676	,610	,703
23. Bycie twórczym, pomysłowym w rozwiązywaniu codziennych problemów	-,086	6,393	,484	,765
22. Podsumowywanie własnych osiągnięć i poszukiwanie nowych źródeł satysfakcji w życiu	-,124	5,310	,622	,696
Czynnik 2: RODZINA	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,737			
11. Ustanowienie satysfakcjonujących związków z własnymi dziećmi	-,212	7,697	,548	,674
12. Zaakceptowanie dorastania dzieci i ich usamodzielniania się	-,318	7,216	,565	,664

⁵ Problematykę interpretacji współczynnika alfa oraz możliwych ograniczeń w jego stosowaniu porusza Schmitt (1996).

13. Pomaganie własnym dzieciom	-,284	7,085	,560	,666
16. Czerpanie radości i zadowolenia z czasu spędzanego wspólnie z partnerem	,006	7,774	,516	,685
01. Satysfakcja z życia seksualnego	-,161	8,661	,315	,755
Czynnik 3: AKTYWNOŚĆ I SUKCES	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,806			
06. Zmiana zawodu	-,051	20,340	,424	,800
07. Osiągnięcie sukcesu zawodowego	-,135	17,754	,655	,761
08. Zdobycie i utrzymanie odpowiedniego dla siebie statusu materialnego (ekonomicznego)	,109	18,203	,605	,770
09. Nauczanie, doradzanie i szkolenie innych	-,113	17,955	,647	,763
03. Poszukiwanie nowych form aktywności i sposobów spędzania wolnego czasu	,222	18,443	,485	,792
24. Spełnianie własnych marzeń i pragnień	,041	16,172	,694	,750
04. Dbanie o własne zdrowie	,257	20,775	,294	,821
Czynnik 4: AKCEPTACJA ZMIAN	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,582			
01. Zaakceptowanie i przystosowanie się do zmian w wyglądzie własnego ciała	-,104	4,260	,355	,517
02. Zaakceptowanie i przystosowanie się do zmian we własnej sprawności fizycznej	-,120	4,411	,336	,532
14. Akceptacja faktu starzenia się własnych rodziców	-,144	3,978	,395	,485
15. Radzenie sobie ze stratą rodziców	-,205	4,186	,368	,507
Czynnik 5: GENERATYWNOŚĆ	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,516			
18. Angażowanie się w relacje przyjacielskie	-,069	2,519	,388	,320
19. Utrzymywanie stałych kontaktów z osobami z własnej grupy wiekowej	-,207	2,630	,327	,422
20. Troska o swoich uczniów, współpracowników, wychowanków	-,243	2,789	,280	,496

Źródło: z badań własnych

5.3. Wersja kwestionariusza *PPZŻ* – późny okres dorosłości

Podobne procedury, jak w przypadku wersji kwestionariusza dla okresu wczesnej i środkowej dorosłości zastosowano w wersji przeznaczony dla osób z grupy najstarszej. Eksploracyjna analiza czynnikowa bez ustalonej z góry liczby czynników, przeprowadzona na wynikach surowych, nie przyniosła pożądanych rezultatów. W kolejnym kroku - na wynikach standaryzowanych - przeprowadzono analizę czynnikową z wprowadzoną liczbą pięciu czynników, która była zgodna z liczbą wskazaną przez sędziów kompetentnych. Uzyskane wyniki przedstawia Tab.11.

Tab. 11. Wyniki analizy czynnikowej - macierz rotowanych składowych: późna dorosłość

Nr i treść pozycji	Składnik				
	1	2	3	4	5
03. Pielęgnowanie więzi emocjonalnych i uczuciowych z partnerem	,827	,230	,154		

19. Doznawanie poczucia spełnienia i intymności w relacjach z partnerem	,775			,278	
14. Posiadanie satysfakcjonującego życia erotycznego	,732	-,196	,137	,184	
04. Poczucie związku i dobre relacje z własnymi dorosłymi dziećmi	,443	,441		-,128	,397
09. Utrzymywanie relacji z bliższą i dalszą rodziną		,699	,138	,212	,100
13. Opieka nad wnukami		,693	-,127	,180	
10. Opiekowanie się młodszymi		,592			
07. Utrzymywanie dobrych, serdecznych relacji sąsiedzkich	-,327	,517	,410	,172	,164
23. Opiekowanie się partnerem	,479	,486	-,104		-,171
21. Służenie radą i wsparciem	,337	,465	,464		
17. Poszukiwanie nowych ciekawych aktywności		-,155	,768		,109
16. Dbanie o dobrą sprawność fizyczną i umysłową		,135	,694		
22. Rozwijanie pasji i zainteresowań	,214	,116	,585	,111	-,188
15. Akceptacja konieczności korzystania z pomocy innych	,229	,213	-,419	,413	
12. Czerpanie radości i poczucia sensu z praktyk religijnych i duchowych		,208		,801	
20. Angażowanie się w życie religijne i duchowe		,120	,280	,800	
18. Akceptacja zmian związanych z starzeniem się organizmu		-,208	-,158	,570	,149
11. Pielęgnowanie dawnych znajomości i nawiązywanie nowych	,106	,371	,146	,383	
05. Akceptacja zmniejszających się dochodów	,159	,137	-,247		,761
02. Branie udziału w spotkaniach różnych grup i stowarzyszeń	,155		,283		,622
06. Poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodów	-,209		,168	,310	,505
08. Racjonalne zarządzanie własnymi finansami	-,202	,386	,344		,395
01. Przystosowanie się do pojawiających się ograniczeń	-,337		-,178		,393
wartości własne przed rotacją	4,18	2,44	1,93	1,78	1,49
%procent wariacji wyjaśniony przez czynnik przed rotacją	18,17	10,62	8,39	7,77	6,51
wartości własne po rotacji	2,91	2,57	2,41	2,35	1,59
%procent wariacji wyjaśniony przez czynnik po rotacji	12,66	11,17	10,48	10,22	6,93
Metoda wyodrębniania czynników - głównych składowych: metoda rotacji - Varimax z normalizacją Kaisera; rotacja osiągnęła zbieżność w 7 iteracjach.					

Źródło: z badań własnych

W Tab. 12. przedstawiono współczynniki alfa - Cronbacha dla każdego z czynników. W przypadku pytań 4 i 11 na podstawie analizy ich treści oraz siły związku z wyodrębnionymi czynnikami uznano, że powinny one znaleźć się w czynniku drugim, który dzięki temu staje się bardziej spójny teoretycznie, a wskaźnik rzetelności alfa - Cronbacha wzrasta po ich dołączeniu z 0,801 do 0,829. Czynnik drugi (0,829) i pierwszy (0,781) uzyskały wysoki wskaźniki rzetelności. Natomiast czynniki 3 (0,670), 4 (0,631) i 5 (0,601) uzyskały niższe, ale zadawalające wskaźniki rzetelności.

Tab. 12. Wartości psychometryczne składowych pięciu czynników w kwestionariusz PPŻ - PD

Podskale i ich składowe	Średnia skali po usunięciu pozycji	Wariancja skali po usunięciu pozycji	Korelacja pozycji Ogółem	alfa - Cronbacha po usunięciu pozycji
Czynnik 1: RODZINA	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,781			
03. Pielęgnowanie więzi emocjonalnych i uczuciowych z partnerem	-,245	4,914	,757	,633
14. Posiadanie satysfakcjonującego życia erotycznego	-,270	5,700	,553	,744
19. Doznawanie poczucia spełnienia i intymności w relacjach z partnerem	-,245	5,399	,655	,692
Czynnik 2: RELACJE Z INNYMI	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,829			
04. Poczucie związku i dobre relacje z własnymi dorosłymi dziećmi	-,893	22,612	,461	,823
07. Utrzymywanie dobrych, serdecznych relacji sąsiedzkich	-,936	22,894	,462	,822
09. Utrzymywanie relacji z bliższą i dalszą rodziną	-,729	21,867	,699	,792
10. Opiekowanie się młodszymi	-,799	22,539	,553	,809
11. Pielęgnowanie dawnych znajomości i nawiązywanie nowych	-,860	22,516	,539	,811
13. Opieka nad wnukami	-,954	20,558	,731	,784
21. Służenie radą i wsparciem	-,983	23,247	,511	,815
23. Opiekowanie się partnerem	-,920	22,069	,511	,816
Czynnik 3: AKTYWNOŚĆ I PASJE	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,670			
16. Dbanie o dobrą sprawność fizyczną i umysłową	,055	2,469	,532	,506
17. Poszukiwanie nowych ciekawych aktywności	,046	2,405	,556	,472
22. Rozwijanie pasji i zainteresowań	-,053	2,953	,367	,716
Czynnik 4: ROZWÓJ DUCHOWY	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,631			
12. Czerpanie radości i poczucia sensu z praktyk religijnych i duchowych	-,204	6,813	,578	,477
15. Akceptacja konieczności korzystania z pomocy innych	-,207	8,335	,283	,626
18. Akceptacja zmian związanych z starzeniem się organizmu	-,131	8,341	,261	,637
20. Angażowanie się w życie religijne i duchowe	-,230	6,939	,542	,495
Czynnik 5: SYTUACJA MATERIALNA	Wartość współczynnika alfa - Cronbacha = 0,601			
01. Przystosowanie się do pojawiających się ograniczeń	-,143	5,641	,312	,572
02. Branie udziału w spotkaniach różnych grup i stowarzyszeń	,085	5,398	,357	,547
05. Akceptacja zmniejszających się dochodów	,191	5,868	,326	,562
06. Poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodów	,154	5,641	,364	,543
08. Racjonalne zarządzanie własnymi finansami	,053	5,550	,433	,509

Źródło: z badań własnych

5.4. Charakterystyka czynników wyodrębnionych dla trzech okresów dorosłości

Tab. 13. przedstawia czynniki wyodrębnione dla trzech wersji narzędzia badającego poczucie punktualności zdarzeń życiowych – odpowiednio dla trzech okresów dorosłości.

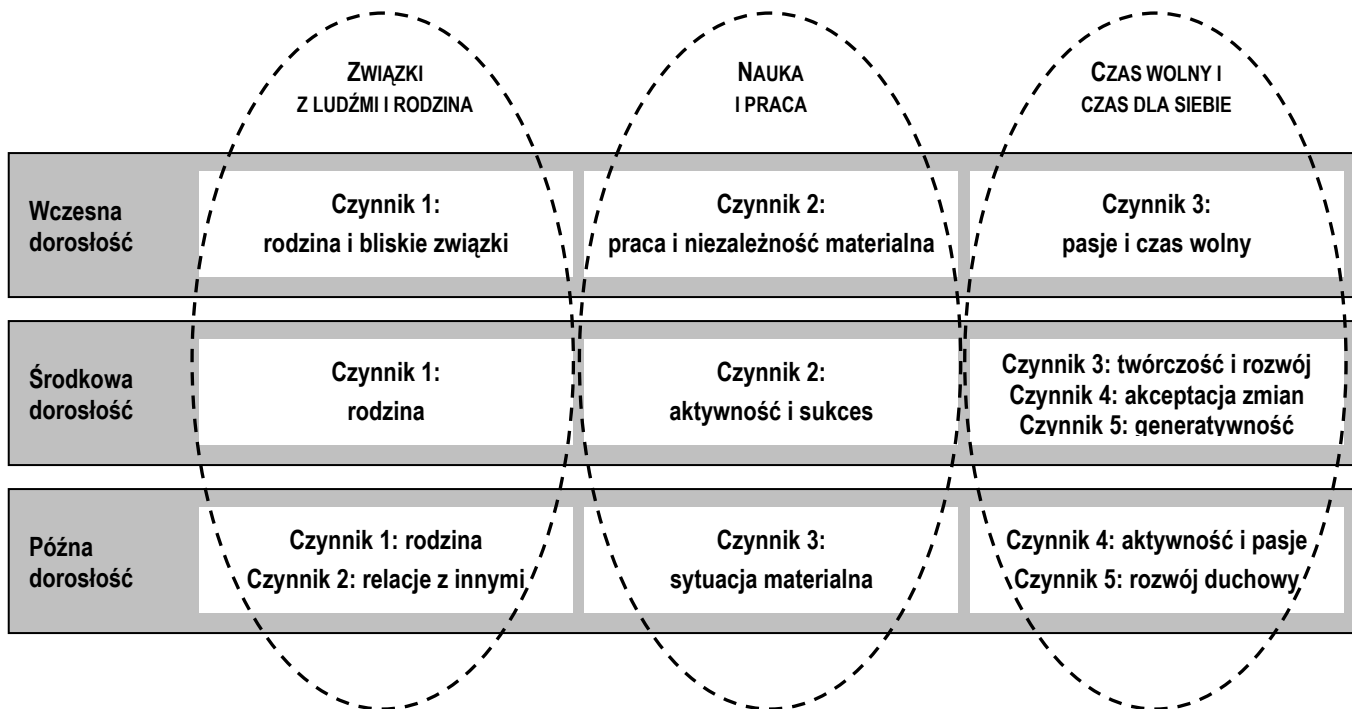
Tab. 13. Charakterystyka skal wchodzących w skład kwestionariusza *PPZŻ*

Wersja <i>PPZŻ</i>	Liczba pytań		Nazwa wyodrębnionego czynnika	Liczba pozycji	Charakterystyka
	Wyjściowa	Po analizie czynnikowej			
Wczesna dorosłość	20	16	1. rodzina i bliskie związki	6	Nawiązanie i utrzymanie bliskich relacji intymnych, w tym o charakterze erotycznym; założenie rodziny.
			2. praca i materialna niezależność	5	Podjęcie pracy i osiąganie niezależności materialnej (instrumentalnej) od rodziny pochodzenia.
			3. pasje i czas wolny	5	Wykorzystanie czasu wolnego, inwestowanie w siebie, ale też pomaganie rodzinie.
Środkowa dorosłość	24	23	1. twórczość i rozwój	4	Bycie otwartym i twórczym wobec wyzwań, refleksja nad dotychczasowym przebiegiem życia.
			2. rodzina	5	Relacje z partnerem i dorosłymi dziećmi.
			3. aktywność i sukces	7	Poczucie spełnienia i zadowolenia, osiągnięcie satysfakcjonującej pozycji zawodowej i społecznej.
			4. akceptacja zmian	4	Dostrzeganie i godzenie się z faktem upływu czasu.
			5. generatywność	3	Afiliacja do własnej grupy wiekowej, postawa mentorska wobec młodszych.
Późna dorosłość	23	23	1. rodzina	3	Relacje intymne, w tym erotyczne, z partnerem.
			2. relacje z innymi	8	Relacje z innymi ludźmi w tym z dziećmi, wnukami i dalszą rodziną oraz sąsiadami i znajomymi.
			3. aktywność i pasje	3	Utrzymanie dobrej kondycji i dbanie o sprawność.
			4. rozwój duchowy	4	Rozwój w obszarze duchowym i akceptacja swojego wieku.
			5. sytuacja materialna	5	Radzenie sobie z sytuacją materialną przez wykorzystanie dostępnych i zdobycie nowych środków materialnych.

Źródło: opracowanie własne

Projektowane narzędzie służy do badania poczucia punktualności zdarzeń życiowych, powiązanych z realizacją zadań rozwojowych, w związku z tym ma w założeniu ujmować wszystkie ważne i znaczące obszary aktywności człowieka dorosłego. W kolejnym kroku sprawdzono zatem, czy i na ile czynniki (domeny) wyodrębnione w każdej fazie dorosłości - mimo różnic w zawartości, tj. w treści pozycji, co jest nieuniknione, jeśli mają one być adekwatne do zmieniających się potrzeb rozwojowych każdego z etapów życia - są podobne na poziomie głębszej struktury. Zakładamy bowiem, że mimo zmieniających się sposobów wyrażania i

zaspakajania potrzeb w kolejnych okresach dorosłości można je podzielić na trzy najbardziej ogólne kręgi aktywności – na trzy domeny: (1) związki z ludźmi i rodzina, (2) nauka i praca, (3) czas wolny i czas dla siebie. Rys. 1. prezentuje ten podział.

Rys. 1. Struktura czynnikowa kwestionariusza *PPZZ* w trzech okresach dorosłości

Źródło: opracowanie własne

6. Podsumowanie i wnioski

Poczucie realizowania ważnych zadań życiowych w wyznaczonym dla nich – biologicznie i społecznie - czasie daje ludziom dorosłym przekonanie o tym, że bieg ich życia jest w pod tym względem podobny do tego, co dzieje się z ich rówieśnikami. Możliwość porównywania się i kształtowania na tej podstawie własnego poczucia punktualności stanowi ważny element wpływający na zadowolenie z życia (por. Krings, Bangerter, Gomez, Grob, 2008). Badanie tego konstruktów wymaga stworzenia narzędzia, które jest adekwatne treściowo dla każdej z grup wiekowych, ale jednocześnie ujmuje samą punktualność w oderwaniu do konkretnej treści zadań.

Zdawaliśmy sobie sprawę, iż najkorzystniejsze byłoby zaprezentowanie

wszystkim badanym niezależnie od wieku tego samego zestawu zadań i dopiero na tej podstawie określanie punktualności ich pojawienia się. Jednak narzędzie w takiej wersji byłoby bardzo obszerne i ze względu na specyfikę badanych osób (niepełnosprawni i osoby starsze) bardzo męczące, a przez to mało rzetelne przynajmniej w odniesieniu do części osób badanych.

Powstałe trzy wersje kwestionariusza charakteryzują się dobrymi parametrami psychometrycznymi - wyłonione czynniki nie tylko uzyskały zadawalające wielkości współczynnika alfa-Cronbacha, ale są też spójne pod względem teoretycznym. Zarówno w domenie pierwszej (rodzina i bliskie związki), jak i w drugiej (praca i edukacja) liczba czynników dla wszystkich wersji narzędzia jest podobna i możemy zakładać, że w sposób kompletny pokrywa obszary aktywności i zadania, jakie stają przed ludźmi w ciągu całego ich dorosłego życia. W trzeciej domenie (czas wolny i czas dla siebie) można zaobserwować znaczące różnice między grupami wiekowymi w liczebności czynników i wchodzących w ich skład pozycji. Taka sytuacja może wynikać z większej różnorodności odpowiedzi badanych w tym obszarze, szczególnie w przypadku osób z okresu środkowej, jak i późnej dorosłości. Może się to jednak wiązać się także z mniej sprecyzowanym poglądem na zadania przynależące do tej domeny i trudnością w określeniu ich punktualności. Być może wynika to z faktu, że zadania z tej domeny są bardziej powiązane z indywidualnym funkcjonowaniem poza ustalonymi rolami, np. rodzinnymi i zawodowymi. Ponadto, jako bardziej zależne od osobistych doświadczeń i uwarunkowań, np. osobowościowych czy temperamentalnych, są w samej swej istocie bardziej „niepunktualne” w przeciwieństwie do dwóch pozostałych domen, które obejmują zadania w dużo większym stopniu zależne od społecznych oczekiwań i norm.

Literatura

- Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Bee, H., Bjorklund, B. R. (2004). *The journey of adulthood*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Brzezińska, A. (2000; kolejne wyd. 2001, 2004, 2005, 2007). *Spółeczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Brzezińska, A. (2005). Współzależność kontekstu rozwoju, stylu życia i struktury Ja. W: J. Kmita, I. Kotowa, J. Sojka (red.), *Nauka. Humanistyka. Człowiek. Prace dedykowane Profesor Krystynie Zamiarze w czterdziestolecie pracy naukowej* (s. 57 - 74). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Brzezińska, A. I., Appelt, K., Ziółkowska, B. (2008). *Psychologia rozwoju człowieka*. W: J. Strelau, D.

- Doliński (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (s. 95 - 292). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Brzezińska, A. I., Piotrowski, K. (2009 – w druku). Diagnoza statusów tożsamości w okresie adolescencji i wyłaniającej się dorosłości Skalą Wymiarów Rozwoju Tożsamości (DIDS). *Studia Psychologiczne*, 3 (47).
- Buhl, H. M., Lanz, M. (2007). Emerging adulthood in Europe: common traits and variability across five European countries. *Journal of Adolescent Research*, 22 (5), 439 - 443.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Franz, C. E., White, K. M. (1985). Individuation and attachment in personality development: extending Erikson's theory. *Journal of Personality*, 53 (2), 224 - 256.
- Giddens, A. (2005). *Socjologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Glover, R., J. (2000). Developmental tasks of adulthood: implications for counseling community college students. *Community College Journal of Research and Practice*, 24, 505 – 514.
- Grob, A., Krings, F., Bangerter, A. (2001). Life markers in biographical narratives of people from three cohorts: A life span perspective in its historical context. *Human Development*, 44 (4), 171 – 190.
- Havighurst, R. J. (1981). *Developmental tasks and education*. New York: Longman.
- Helson, R., Mitchell, V., Moane, G. (1984). Personality and patterns of adherence and nonadherence to the social clock. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 1079 - 1096.
- Helson, R., Srivastava, S. (2001). Three paths of adult development: Conservers, seekers and achievers. *Journal of Personality and Social psychology*, 80 (6), 995 - 1010.
- Kaczan, R. (2009). *Koncepcja narzędzi badawczych dla modułu 3a pt.: Historia życia I trajektorie życiowe*. Warszawa: Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej (maszynopis niepublikowany, przygotowany w ramach projektu systemowego PFRON / EFS / SWPS nr WND-POKL-01.03.06-00-041/08 pt.: *Ogólnopolskie badanie sytuacji, potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych na lata 2008 – 2010*).
- Krings, F., Bangerter, A., Gomez, V., Grob, A. (2008). Cohort differences in personal goals and life satisfaction in young adulthood: Evidence for historical shifts in developmental tasks. *Journal of Adult Development*, 15, 93 - 105.
- Lanz, M., Tagliabue, S. (2007). Do i really need someone in order to become an adult? Romantic relationships during emerging adulthood in Italy. *Journal of Adolescent Research*, 22 (5), 531 - 549.
- Levinson, D. J. (1986). A conception of adult development. *American Psychologist*, 41 (1), 3 - 13.
- Maček, P., Bejcek, J., Vaničková, J. (2007). Contemporary Czech emerging adults: generation growing up in the period of social changes. *Journal of Adolescent Research*, 22 (5), 444 - 475.
- Mach, B., W. (2003). *Pokolenie historycznej nadziei i codziennego ryzyka. Społeczne losy osiemnastolatków z roku 1989*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN
- McCrae, R. R., Costa Jr., P. T. (2005). *Osobowość dorosłego człowieka*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Pulkkinen, L., Nurmi, J. E., Kokko, K. (2002). Personal goals and well – being. W: L. Pulkkinen, A. Caspi (red.), *Paths to successful development* (s. 331 - 352). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science*, 4, 99 - 104.
- Schmitt, N. (1996). Uses and abuses of coefficient alpha. *Psychological Assessment*, 8 (4), 350-353